

BATI DÜNYASININ ÜNLÜ MİMARLARINDAN HANS POELZIG, BRAUHAUS DE GROOT VE BRUNO TAUT'IN VAKTİYLE TÜRKİYE'YE DAVET EDİLMİŞ OLMALARININ OLUŞTURDUĞU ANILAR.

CEVAD MEMDUH ALTAR

Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü Şefi Prof. Bruno Taut'ı, daha çok 1937/38 yıllarında yakından tanımıştım. Taut, çok sık olmasa da arada bir Ankara'ya Millî Eğitim Bakanlığı'na gelirdi, başta Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi inşaatı olmak üzere, bakanlığa ait öteki inşaat alanlarıyla ilgili çalışmalar yapardı. Taut, sakin mizaçlı bir insandı, az konuşur, çok dinlerdi.

Ben o tarihlerde, Millî Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanı rahmetli Cevat Dursunoğlu'nun Dursunoğlu'ya Büyük Cevat, bana da Küçük Cevat derlerdi. O tarihlerde bakanlık teşkilâtı içinde ilk olarak kurulacak bir Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'nün örgütlenmesi işleriyle ben uğraşırdım. Henüz kurulmak üzere olan Ankara Devlet Konservatuvarının bütün işleri benden geçerdi. İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi ile Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının reorganizasyon işleriyle de ben görevlendirilmiştim.

Prof. Bruno Taut, Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümünün başına nasıl getirilmişti. Kaldığı yalnız Akademi'nin meslek bölümlerinin başına değil, Ankara Devlet Konservatuvarı ile Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasına da yabancı uzmanlar getirilmesi üstünde önemle duruluyordu, ve bu konu ile Atatürk çok yakından ilgileniyor ve elde edilen sonuçlar üstünde, kendilerine sık sık bilgi sunuluyordu. Dış ülkelerdeki öğrenci müfettişlerimiz, belirli nitelikteki uzmanları arayıp bulma çabası içinde idiler. Nitekim, Akademinin Resim Bölümü ile Süsleme Sanatları Bölümünün başına, Fransa'dan Léopolde Lévy ile Marie Louis Sue adlı, zamanın tanınmış iki uzmanı getirildi. M.L. Sue, Fransa'nın en büyük transatlantiği olan Normandie gemisinin iç-mimarisi ile dekorasyonun realizasyonunu başarıyla gerçekleştirmiş bir sanat büyüğü olarak tanınıyordu. Mimarlık Şubesinin başına getirilecek uzman ise bir türlü bulunamıyordu.

Yapılan uzun araştırmalardan sonra, Mimarlık Bölümünün başına, Almanya'nın en başta gelen mimarlarından biri olan Hans Poelzig'in

(1869-1935) getirilmesi kesinleşmiş ve bu konuda Berlin'de yapılan çalışmalar olumlu sonuç vermişti. O tarihlerde 66 yaşında olan Poelzig, 1935 yılının Nisan ayında, ünlü kompozitör Paul Hindemith ile birlikte ve aynı tirenle Ankara'ya geldi. Paul Hindemith, kurulmak üzere olan Ankara Devlet Konservatuvarı'nı organize etmek üzere Ankara'ya gelmişti. Herikisini de eski Ankara garında bakanlık adına karşıladım, ama yataklıdan, birbirlerini çok iyi tanıdıkları izlenimini veren üç yabancı inmişti, üçüncü yabancı, Ankara Devlet Mahallesi ile Merkez Bankası binalarının mimarı olan Clemenz Holzmeister idi, hatta o sıralarda henüz inşa halinde olan Büyük Millet Meclisi binasını da Holzmeister yapıyordu.

Yolcuların üçü de neşeli idi. Bizim iki uzman ile tanıştım, Prof. Poelzig de beni Holzmeister ile tanıştırdı. Poelzig'i görür görmez, birinci dünya savaşının bu ünlü mimar ile ilgili bir anısı hayalimde canlanıverdi. 1916 ya da 1917 yılında İstanbul'da inşasına karar verilen Türk-Alman Dostluk Yurdu binasının projesi, Alman hükümetince Poelzig'e hazırlattırılmış ve Poelzig, temel atma töreninde bulunmak üzere İstanbul'la gelmişti. Bina, Çemberlitaş'ta Sultan Mahmut Türbesi'nin karşısındaki yokuşun başında bulunan Şehremaneti binasının önünde yeralan boş ve büyük arsada inşa edilecekti ve biz de bu arsaya komşu idik. Günlerden bir gün aynı arsa üstündeki bir çukuru çeviren kalabalığın arasına ben de merakla katıldım, en öne kadar sokuldum, nutuklar dinledim ve töreni merakla izledim. Bu iş için İstanbul'a gelmiş olduğuna göre herhalde Poelzig de orada idi, ben o tarihlerde 13/14 yaşlarındaydım.

Poelzig ile Hindemith'i Ankara Palas Oteli'ne yerleştirdim, Holzmeister de ayrılıp gitti. Poelzig, daha Ankara'ya ayak bastığının ilk günü, oturup dinlenmeden, Merkez Bankası binasını gösterip gezdirmemi benden rica etti. Her halde trende Holzmeister ile bina üstünde hayli görüşmüş olacaktı. Merkez Bankası binasının inşası o günlerde tamamlanmış, hatta banka faaliyete de geçmişti. Poelzig'i istediği yere götürdüm. Binanın içini dışını dikkatle gezdi, memurların çalışmalarını da uzun uzun izledi ve sonra: "Her halde bu memurlar, memleketinizdeki azınlıklardan olacaklar. Siz Türkler, egemen bir ulusun çocuklarısınız, bilmem bankacılık yaparmısınız?" dedi. Ben, bu ünlü mimarla, bu konuda nasıl konuşulması gerekiyorsa öyle konuştum ve memurların hepsinin Türk asıllı olduklarını söyledim ve ikna ettim. Aynı gün öğleden sonra heriki uzmanı da bakanlığa götürdüm. Gerek bakanımız rahmetli Saffet Arıkan, gerek Tefiş Kurulu Başkanı rahmetli Cevat Dursunoğlu ile lüzumlu görüşmeler yapıldı, çalışma sorunları üzerinde anlaşmağa varıldı. Poelzig, iki gün içinde temaslarını bitirip Büyükelçi rahmetli Hamdi Arpağ ile sözleşme imzala-

mak üzere Berlin'e döndü, ve işte o zaman bizleri çoküzün bir hadise oldu; Poelzig Berlin'de ansızın vefat etti.

Bu beklenmedik hadisenin üzerinden henüz birkaç gün geçmişti ki, Akademi Mimarlık Bölümünün başına yeniden bir uzman bulabilmenin telâşına düştük, yazışmalar çizişmeler yeniden başladı (1936). O tarihlerde Berlin'de düzenlenecek olan Olympiade oyunlarıyla ilgili bir konuyu görüşmek üzere Berlin'e gönderilmiştim ve bu vesile ile de Berlin'de, zamanın ünlü mimarlarından Bräuhäus de Groot ile, Akademi'nin Mimarlık Bölümü Başkanlığı için görüşecektim, ve bu görüşmeyi, öğrenci müfettişimiz rahmetli Reşat Şemsettin Siner ile birlikte yapacaktık.

Ankara'nın Ulus meydanındaki Sümerbank Genel Müdürlüğü binasının mimarı olan Bräuhäus de Groot'u, Grünewald semtindeki villasında ziyaret ettik, kendisine durumu anlattık, Mimarlık Bölümü şefliğini bakanlık adına teklif ettik. Bräuhäus de Groot bu teklife memnun oldu, teşekkür etti ve kesin cevabı birkaç gün sonra verebileceğini söyledi; iki gün sonra da teklifimizi, üzülenek reddetmek zorunda olduğunu bildirdi. Büyük bir inşaat kurumunun sahibi olarak, kurumu kapatmasının ve dolayısıyla birçok mimar ve memurun bu yüzden açıkta kalmalarının mümkün olamayacağı üstünde bize uzun açıklamada bulundu.

Ankara'ya döndüm, durumu bakanlığa arzettim. Esasen Öğrenci müfettişimiz de sonucu, yazıyla bakanlığa bildirmişti. Yeniden uzman aramanın telâşına düşüldü, bir süre sonra da yapılan araştırmaların sonu alındı ve sözkonusu görevi üstlenmek isteyen birkaç yabancı uzmanın en başında Prof. Bruno Taut geliyordu.

Prof. Bruno Taut'ın ilginç öyküsü de şöyle gelişti:

Bruno Taut o sıralarda Japonya'da Tokyo'da çalışıyordu. Kendisiyle yazılı anlaşmaya varıldıktan sonra Türkiye'ye gelerek Akademi'nin Mimarlık Bölüm şefliği görevini üzerine aldı ve yanılmıyorsam, 1938 yılı sonlarına yada 1939 yılı başlarına kadar Akademi'de çalıştı ve ayrıca Millî, Eğitim Bakanlığının İnşaat Bürosu ile ilgili işleri de yürüttü. Ankara'daki Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinin inşaat projesini yaptı ve inşaata nezaret etti.

Prof. Bruno Taut ile olan en önemli anım, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ebediyete intikali dolayısıyla, Ankara'daki cenaze için yapılacak katafalkın hazırlanmasıyla ilgili çalışmalardır. Hükümet, bu işin realizasyonu ile Prof. Taut'ı, yani onun yönetimi altındaki Bakanlık İnşaat bürosunu görevlendirmişti. Ben de bakanlık adına Taut'a yardım etmekle görevlendirilmiştim. Katafalkın kurulacağı yer, eski Büyük Millet Meclisi

binasının ana cadde üstündeki duvarının Sayıştay'a yakın olan kısmının önü idi.

Ankara'daki, sonradan yıkılan Belvü Palas otelinin birinci katındaki üç büyük odada -aralarındaki kapıları açarak ve uzunca masalar koydurarak- Taut'a geçici bir atölye kurduk ve hazırlanacak katafalk projesini gerçekleştirme işi de Salahaddin Refik Mobilya ve Mefruşat firmasına alel acele ihale edildi. Prof. Taut, cenaze töreninden üç gün önce, çalışma arkadaşlarıyla birlikte Ankara'ya gelip işe el koydu. Tasavvur ettiği projeyi, büyük, gri ve dikdörtken kartonlar üzerine, füze ve renkli pastel boyalarla bizzat kendisi işledi ve projenin uygulanmasına hemen geçildi. Bütün gece çalışıldı. Ertesi gün, Ata'nın aziz naaşını taşıyacak olan tabut katafalktaki yerine konacaktı. Tabut'un konacağı yerin üstü, arkası ve yanları, yukardan aşağı pliler halinde inen ipekli kumaşla çevrilecek, böylece klâsik ve ağırbaşlı bir "baldaquin" meydana gelmiş olacaktı. İnşası bu suretle tamamlanan baldaquin, ipekli kumaşın iç cidarlarına applike edilen defne buketçikleri ve katafalkın dışında ve heriki yanında alev saçan yüksekçe meşalelerle, çok asil ve ihtişamlı bir görünüm arz ediyordu. İşte Ata'mızın aziz naaşları, tam zamanında böylesine muhteşem bir katafalktaki yerine kondu, ve resmî kuruluşlar ile birlikte Ankara halkı, çoluk, çocuk, genç, ihtiyar, katafalkın önünden yaşlı gözlerle saatlerce aktı durdu.

Prof. Taut, cenaze töreninden bir gün sonra, kendi eliyle işlediği katafalk projesini tüm detaylarıyla içeren 10 kadar karton levhayı, imza ve tarih atarak bana armağan etti, ben de bu acı hatıranın tek belgeleri olmanın niteliğini taşıyan kartonları, birkaç yıl kitaplığında sakladıktan sonra, Millî Kütüphane Arşivi'ne teslim ettim ve o tarihte Millî Kütüphanenin başında rahmetli arkadaşımız Adnan Ötügen bulunuyordu.

Prof. Taut, Ata'mızın aziz naaşı, Etnoğrafya Müzesi'ndeki geçici kabre konduktan sonra, birkaç gün daha Ankara'da kaldı ve inşaatı çok ağır ilerlemekte olan Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinin işleriyle meşgul oldu. Ödenek darlığı inşaatı geciktiriyor, hele projenin tamamının -parasızlık yüzünden- aynen tatbik edilememesi ve binanın, tren yoluna paralel kısmının inşasından vazgeçilerek tasarrufa gidilmiş olması, onu çok, hem pek çok üzüyordu ve yapacak hiçbir şey yoktu. Taut ile birlikte fakülte inşaat sahasına gitmek üzere anlaştık ve tesbit edilen gün ve saatte orada buluştuk. Binanın ön cephesinin sol tarafındaki beton direklerin biraz olsun yükselmiş olduğunu gören Taut'ın yüzünde ansızın bir sevinç emaresi belirdi ve bana doğru eğilerek: "Hele şükür, merkebin kuyruğunu olsun görebilmek bana nasip oldu!" dedi. Taut'ın bu sevincini halâ unutamıyorum, ve söylediği şey de hemen herkezin bildiği bir Alman halk deyiminden başka bir şey değildi.

Prof. Taut henüz Ankara'da olduğuna göre, Atatürk için yapılacak Anıt Kabrin yerinin de kendisince tesbit edilmesine hükümetçe karar verilmiş ve bu husus ile ilgilenmesi rica edilmişti. Taut bu çok önemli işe de dört elle sarıldı ve asistanlarıyla birlikte elverişli bir yerin aranmasına başlandı, ve ben de kendisine refakate memur edildim. Ankara'nın yakın çevresindeki tepeler üstünde araştırmalara başladık. Taut, her işinde olduğu gibi bu işde de arayışlarını sessiz sedasız sürdürüyor; kendince elverişli gördüğü bir yeri incelerken uzun uzun düşünüyordu. Ben ise Taut'ın, arada bir konuşmasını, düşünce ve kanısını bize de aktarmasını sabırsızlıkla bekliyordum. Ama, nafile yere beklediğimi anlamakta gecikmedim ve onun bu sessiz haline ben de alıştım. Birkaç gün sonra Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı köşkünün bahçesine de gittik. Tabii bahçede bugünkü Cumhurbaşkanlığı köşkü yoktu ve eski bir Ankara bağevinin değiştirilmesi suretiyle meydana gelmiş bir köşk vardı. Yaverlerin dairesi ise ayrı bir binada idi. Prof. Taut, köşk ile yaverler dairesinin arasındaki ulu çınarların olduğu yerde durdu ve derin bir düşünceye daldı, sonra da ansızın bana dönerek ve eliyle ulu çınarların altını göstererek: "İşte Atatürk'e Anıt Kabir olacak yer burası!" dedi. O anda ben de Taut'ın görüşüne katılmaktan kendimi alamadım. Ulu Önder Ata'yı ve O'nun ulu hatırasını, bu yemyeşil bahçede, birbirlerini kucaklarcasına göğe başveren bu ulu çınarların oluşturacağı izlenim, ne büyük bir ihtişamlı simgeliyecekti. Taut, o her zamanki sessizliğiyle çınarların önünde uzun uzun durdu ve onları seyretmeye daldı.

Birkaç gün sonra Ankara Valisi rahmetli Nevzat Bey Prof. Taut'ı makamına davet etti, rahmetli Cevat Dursunoğlu ve ben Taut ile birlikte valiye gittik. Vali, Prof. Taut'a, Atatürk katafalkının meydana getirilmesinde harcamış olduğu üstün gayret ve özveriden ötürü teşekkürlerini bildirdi ve masasının gözünden çıkardığı bir zarfı, kabul etmesi ricasıyla ona uzattı. Taut, içinde ne olduğunu pek farkedemediği zarfa tereddütle uzandı, zarfı eline aldı ve açıp da içinde para olduğunu görünce, zarfı hemen kapayıp, teşekkürle valinin önüne koydu ve iyi anlaşılmasını diler bir ifade ile şöyle dedi: "Bunu almam imkânsız. Atatürk gibi bir kahramana bir devlet büyüğüne yapılacak katafalkla, sadece benim görevlendirilmiş olmam bile, bana verilen en üstün mükâfattır!". Prof. Taut'ın, bizleri yürekten duygulandıran bu asil davranışının hayranlığı içinde, Vali'ye veda ederek bakanlığa döndük. O tarihten bu yana, bu olağanüstü anı, hayâlimde tazeliğini hiç kaybetmeden sürüp gider.

Ata, sonsuzluğa göçtükten bir süre sonra Prof. Taut'ı kaybettik ve çok üzüldük. Vasiyeti gereği, Edirnekapı Şehitliği'ne gömülmüş olduğunu duy-

duğum zaman, onun Türkiye'ye tüm gücüyle hizmet edebilme isteğini besliyen ideâlin gerçek yönünü ve Vali Nevzat Tandoğan'ın vermek istediği "honoraire" 'i reddetmedeki üslubun inceliğini daha iyi anladım.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Bölümü ile ilgili anılarımı yazıp vermemi benden isteyen değerli arkadaşlarıma, unutulmaz hatıralarımı tazelemeğe imkân verdikleri için candan teşekkür ederim.